

SEDEM ROŽIČ ZA DOKTORJA MILKA MATIČETOVEGA

Pred leti že je Milko Matičetov izdal knjigo rezijanske lirike *Rožice* iz Rezije. V uvodu je natanko razložil, zakaj tak naslov. Ne gre namreč za cvetje s polj niti z vrta, ampak za bitja, ki iščejo in morda tudi najdejo svoj par.

Bilo je junija 1. 1975. Na Ravanci v Reziji je potekalo, kdo bi si takrat to mislil, zadnje srečanje skupine Alpes Orientales, svobodne delovne skupnosti etnologov in folkloristov iz Vzhodnih Alp: Švice, severne Italije, Avstrije, Zahodne Nemčije in Slovenije/Jugoslavije. Pobudo zanjo je bil dal prav M. Matičetov, iz želje, da bi se omenjeni strokovnjaki čim bolj povezali med seboj, saj delovna metoda, kateri je ostal zvest vse življenje, zahteva poleg dobrega poznavanja terena tudi čim boljše seznanjenost s pisanimi viri. Ob tisti priložnosti torej je najimunitnejši slovenski raziskovalec slovenskega folklornega pripovedništva presenetil udeleženske omenjenega posvetovanja z velikimi šopi ivankic, kakor pravijo v Reziji ivanjščicam, drugod marjetice, ponekod kresnice in morda kje še kako drugače. Ob njegovem odhodu v pokoj smo mu jih sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU nabrali za cel kotliček, v kakršnih so nekdaj na Krasu kuhali polento. Poslavljaljoči se upravnik omenjenega Inštituta je bil iznenaden in ni si mogel kaj, da bi ne zaupal, s kako pomembnimi dogodki njegovega življenja je povezano to cvetje. Naj bo torej tudi ta zapis v njegovem znamenju, ko se spominjamo 70-letnice, ki jo je Milko Matičetov praznoval 10. sept. letos (Kopriva na Krasu). Podrobnejši potek življenja in dela Milka Matičetovega je objavljen v *Traditiones* (št. 18, Lj., 1989, str. 7–54), zato tu le povzetek o njem s poudarkom na želji jubilaranta za tesnejše sodelovanje med slavistiko in slovstveno folkloristiko.

Že iz njegovih začetnih objav je mogoče razbrati temeljne črte, ki zaznamujejo njegovo delo: posebna ljubezen do zahodnega dela slovenskega ozemlja, velika skrb za »pristnost« nabranega terenskega gradiva, pri obravnavi pa trdna naslonitev nanj in na tej podlagi izvedene primerjalne analize.

Lastne skušnje, ki si jih pridobiva na terenu, mu pomenijo veliko več, kakor še tako skrbno zasnovane teorije. A kot dokazuje njegov strokovni nazor, slovenski slovstveni folklorist ni a priori proti teoriji, le preuranjena sklepanja, ki se premalo zanašajo na konkretno gradivo, ga motijo; nasproti konstruiranju modelov se bolj zanese na dejstva, zato mu nikoli ni dovolj gradiva, s katerim išče zaledje za svoja strokovna izvajanja. Nedvomno pa ima Matičetov izdelan koncept pri raziskovanju »ljudskega pripovedništva v prozi«, kakor sam imenuje predmet svojega raziskovanja. Sloni na primerjalni historično-geografski metodi. Že iz tega je videti, da se je usmeril predvsem na diahroni vidik raziskovanja slovstvene folklore, a vendar mu ni bila tuja tudi njena sinhrona plat, ki se kaže predvsem v sintagmi »živa slovenska pravljica«. Pri tem izhaja iz načela, da mora biti na papir prenesena pripoved čim bližja govornemu jeziku = narečju, skratka zapisana po vseh pravilih resne folkloristične tekstologije, ne pa zgolj »posnažena« obnova, ki obnavlja le snov pripovedi, medtem ko je njena originalna oblika uničena. Seveda ima v tej zvezi zanj najčastitljivejše

mesto Rezija, odmaknjena dolina – pravi eldorado slovenske slovstvene folklore, bodisi v vezani ali v nevezani besedi. V slovstveni folkloristiki na splošno, ne le pri nas, je Rezija postala pojem skritega bogastva arhaičnih snovi. Nedvomno je velika zasluga M. Matičetovega, da jih je izkopal iz pozabe in ponudil stroki v pretres. Matičetov je proslavil Rezi-jo, Rezija je proslavila Matičetovega – zato ima do nje še veliko obveznosti.

Da Matičetov ni le filološko usposobljen slovstveni folklorist, ampak ga le-to tudi veseli, se vidi iz marsikaterih njegovih obravnjav, saj iz ožje stroke rad seže čezno v filologijo, bodi v njen jezikoslovni ali literarnozgodovinski krak. Ena takih nalog je npr. prevajanje. Saj je res, da je (bilo) smiselno prenašati rezijanska besedila v slovenski knjižni jezik ali jih na drugi strani prevajati v italijanščino – zaradi lažjega ali celó edino mogočega dostopa drugim uporabnikom. Toda on tega ni samo moral početi, ampak se je loteval tudi rad. Strokovno dolžnost je spremljalo tudi veselje spopadati se s prevajalskimi orehi, saj je s tem vsaj po stranski poti uresničeval mladostno nagnjenje. Če morda kdaj gre tudi za kratkočas-je umetniško neizživete narave, po drugi strani jemlje to delo nadvse odgovorno in ima pri tem skrbno izdelana stališča, zakaj in kako »presajati rožice iz rezijanskih na slovenska tla« ali »udomačevati zverinice« – zato da bi jih napravil dostopne vsem, ki ne obvladajo rezijanščine. V polemičnem pojasnilu ob neki priložnosti odgovarja nepremišljenemu kritiku v tej zvezi, da druge možnosti pač ni. A tudi svari pred površnostjo: »Tu ne gre več za kratkočasje, igro, verzifikatorske vaje, ampak za skrbno pretakanje občutljivega besednega gradiva iz vsebinskih sporočil iz ene pesniške podobe v drugo.« »Želeti je le«, da bi bili »zmerom zanesljivi, licentia poetica ne bi smela biti nikoli opravičilo ne za površne polo-vične rešitve niti za pretirano, nevarno ‚izboljševanje‘, oddaljevanje od izvirnika. In pose-bej ne kaže zametavati brez potrebe izvernih besed, porabnih tudi v knjižni slovenščini«. Saj je to voda na mlin tisti skupini Rezijanov, ki se ne more sprijazniti, da je njihova govorica eno izmed narečij slovenskega jezika, zato »s povečavo išče med obema razločkov«. Matičetov to površnost konkretno razkriva ob poknjizenju pesmi Silvane Paletti in F. Quaglie, kjer je prevajalec besedo anjule prevedel s samo na sebi lepo, a napačno besedo ognjenec, saj bi moralo po smislu biti angel, in besedo kris s križ, namesto kres, kar je edino prav. Nerodnemu prevodu ob bok v kritiki dodaja svojega, za katerega pravi, da ga ne gre jemati kot poskus pesniškega tekmovanja, ker da je nastal le iz dolžnega spoštovanja do Rezijanov in njihove govorice.

S prevajanjem v zvezi so pač besede, besedišče. Tudi tu Matičetov ni brez zaslug za Rezi-jo. Za pripravo k izdaji Jan Baudouin de Courtenayevega rezijanskega slovarja, ki ga načrtu-jeta skupaj SAZU in AN SSSR, je posebej vzel v pretres nemške izposojenke v Reziji in so-delovanje pri izdaji vseh neobjavljenih besedil, ki jih je omenjeni poljski znanstvenik zapi-sal v Reziji l. 1890, 1892, 1893. Vsake toliko časa postreže s kakšno leksikalno poseb-nostjo iz te doline, npr. »častitljive ljudskopravne relikvije: besed ‚veče‘, večüvat« ipd., ki so le še malo žive in v deloma prenesenih pomenih dosegle naš čas samo na Koroškem in v Reziji. Podobno je zasledoval sintagmo »živa bresa« (debeli četrtek) in ugotovil pravilnost Erjavčeve trditve, da je beseda furlanska in ne nemška izposojenka, kakor je hotel F. Mi-klošič. Zadnji članek te vrste je posvečen besedi lanita za lice; objavljen je bil lani v Jeziku in slovstvu. Z njim Matičetov praktično dokazuje smiselnost sodelovanja med slovstveno folkloristiko in jezikoslovjem.

Prvi spis te vrste je o obrednem kruhu poprtn/jak/u. Loti se ga po že znani zgodovinsko-geografski metodi, vendar jo kombinira še z etimološko: od kod ime poprtnik, kar tokrat sicer ni pretrd oreh. Bolj pomembna so izhodišča, s katerimi zagovarja sodelovanje dveh strok: »Jezikovno še tako neoporečna hipoteza bi se zrušila, če bi ji nasprotovala etnograf-

ska* dejstva. Končne sodbe ni mogoče izreči, dokler ne pogledamo, ali je božični kruh res izpričan v običajih.« In konkretni rezultati: za ozko povezavo med imenom poprtnik in navado, da mora božični kruh biti pod prtom, ni etnološkega zadržka. Ker so ga dajali pod prt, je dobil po tem ime. V drugem delu Matičetov ostro polemizira z J. Malom in prepričljivo dokazuje njegovo neustrezno razlago zadevnega predmeta in drugih »slovenskih mitoloških starink«. Eden od vrhov M. Matičetovega je prav gotovo obravnava, kaj pravite česa? – cvetlice seveda, bedenice (Traditiones 5/6, 1979, 277–300), o kateri je vsestransko preučil nje pesniško in obredno izročilo. Ni ne zdravilna, ne koristna, ne škodljiva, le lepa! Zanj je Matičetov zbral čez sto imen (eno od njih je tuja narcisa). Iz tiskanih in rokopisnih slovarjev, strokovnih ali poljudnih botaničnih spisov in najrazličnejših objav vse do leposlovja nabrane in pregledane po pričevalni vrednosti zaostajajo za tistimi, ki se mu jih je posrečilo najti med ljudmi, tako zatrjuje. Zemljevid razširjenosti imen (od levega brega Mure do desnega brega Tera, od koroških Gur na levem bregu Drave dol do Kolpe in osrčja Istre) se ne ujema z zemljevidom rastišč, in to zato, ker so imena cvetlice znana tudi v širši okolici, kjer ta ne raste. Matičetov navaja kar deset kriterijev, po katerih je lahko dobila ime. Ko je sinonime za bedenice zasidral prostorsko in dal ob razvrstitvi pomenskih skupin tudi ključ za branje obeh zemljevidov razširjenosti, ureja besedno gradivo še po abecedi s temeljno dokumentacijo, od kod je kaj. Pod posameznimi gesli razvršča podatke kronološko in opozarja na starejša imena, od katerih so se nekatera, potem ko so bila enkrat natisnjena, vlekla nekritično naprej od objave v objavo. Ob takih primerih se zavzema, da tako gradivo »neusmiljeno zmečemo čez prag, zbrišemo s seznama slovenskih imen kot lažna ali vsaj neslovenska«.

Nazadnje se zastrmimo še v zvezdno nebo, saj nam je Matičetov pripravil prav tako temeljit prispevek o slovenskih zvezdnih imenih. Najprej poseže v historiat raziskovanja predmeta pri Slovencih, nato se dlje zadrži pri plejadah in po primerjalni metodi naše imenje sooča s slovenskim in evropskim sploh. Torej geografski vidik. Ob pogledu v zgodovino se sprašuje: »Kdaj je vsa ta pisana družčina zlezla na nebo . . . ?« Pred zatonom antičnega sveta je bilo nebo zasedeno z grškimi bajnimi bitji. Krščanstvo je skušalo po utrditvi in ureditvi svojega sistema pregnati ostanke ajdovstva tudi z neba, tako avtor, zato so ta imena izginila iz ljudske rabe in verovanj, pač pa je ostala v zvezdoznanstvu antična terminologija nespremenjena. Z analitično panoramo slovenskih zvezdnih imen želi pokazati, da so v tej zvezi v slovenskem svetu še zmeraj mogoča presenečenja, saj je sam zbral na slovenskem ozemlju čez 150 zvezdnih imen. Eno od vprašanj, na katero skuša tudi sistematično odgovoriti, je, katera izmed današnjih slovenskih imen za zvezde bi še mogli šteti za skupno slovansko dediščino.

Ob sklepu svojega razpravljanja M. Matičetov kliče ustreznim vodstvom, naj večjo skrb posvečajo tudi leksikalnemu bogastvu narečij, živi govornici, in vabi k medsebojno bogatemu sodelovanju med posameznimi panogami (klasično rečeno) slavistike in etnologije/folkloristike: »SAZU ne bi smela odložiti in pritisniti vstran vse druge zvrsti jezika in se zavzemati le za slovar slovenskega knjižnega jezika. Bogastvo katerega koli jezika – slovenski ne more biti izjema – ne izpričuje samo njegov sodobni knjižni jezik, fundus, ampak besedni zaklad pripadnikov celotnega narodnega telesa, vseh narečij, ki se k njemu prištevajo. Nov obogaten Pleteršnik bi bil potreben. Zato bi morali poskrbeti, da bi po krivici odloženo delo zanj teklo vzporedno z nadaljevanjem SSKJ. Posebna skrb naj bi veljala zajemanju leksikalnega bogastva iz žive ljudske govornice. Tak vseobsežni slovenski besed-

* Nasproti preciziranju med etnologijo in slovstveno folkloristiko M. Matičetov večinoma rabi termin etnografija. Več o tem na drugem mestu.

njak bi moral biti matica, izhodišče vsem drugim, etimološkemu še posebej.« Misel, vsekakor vredna pozornosti, a še bolj ukrepanja!

Ko se zavzema za interdisciplinarnost, za korektno sodelovanje z drugimi strokami, ne zataji, da ga boli podcenjevanje njegove stroke: »Skepsa, ki jo nekateri slavisti – posebej lingvisti kažejo do etnografskega gradiva in etnografskega dela, je pač pogojena v tem, da si etnografi marsikdaj šele iščemo najprimernejših metod, si šele utiramo svoja pota. Etnografija kot samostojna in ne le pomožna veda, je namreč dosti mlajša od lingvistike, se mora šele potegovati za svoj ugled in se večkrat dobesedno otepati nevarnih notranjih sovražnikov, predvsem diletantizma.« (Zvezdna imena in izročilo o zvezdah med Slovenci, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, 2, 1974, 43–90).**

Zadnja njegova objava, v kateri zavrača »venetske pustolovščine (Delo – Književni listi, november 1989), dokazuje, da to drži, čeprav tokrat, resnici na ljubo, gre bolj za sosednjo stroko kot za njegovo. Kakor koli že, tudi s to diskusijo izpričuje svoje široko strokovno obzorje. Želimo mu še veliko moči in vztrajnosti, da bi rezijanskim rožicam dodal pridelek še s kakšne druge njive, in da bi zverinice – revice – ne samevale tako dolgo v njegovem hlevcu.

Marija Stanonik
Inštitut za slovensko
narodopisje, ZRC SAZU, Lj.

** Natančno bibliografijo objav dr. M. Matičetovega glej v: Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Lj.